

DÎVÂN ŞÂİRİNİN GÜLISTÂN/GÜLZÂR/GÜLŞEN MEFHUMU

Talip ÇUKURLU¹

Özet

Dîvân edebiyatı, içerdiği geniş kültürel ve edebî birikimi ile yaklaşık yedi asırdır varlığını koruyan bir edebiyattır. Asırlar boyu aynı coğrafyada yaşayan, birbirine yakın kültürel unsurlardan beslenen Arap, Fars ve Türk şâirleri benzer kavramlara farklı yaklaşımlar sergileyerek bu edebiyatın zenginleşmesini sağlamıştır. Dîvân şiirinin en önemli nazım şekli "şâirin kudretini, nâzımın şöhretini artıran" gazeldir. Bu edebiyatın hedefi güzelliği övüp tasvîr etmektir. Güzelliğin en belirgin olduğu yerlerden biri, gülistânlar/gülzârlar/gülşenlerdir. Dîvân şâirleri bugün bile birçok kimsenin adlarını dahi duymadığı pek çok çiçek ve bitkiden söz etmiştir. Şiirlerde kullanılan çiçeklerin bitkisel özelliklerinin ayrıntıları, şâirlerin bunları bilinçli olarak kullandıklarının ve bitkileri yakından tanıdıklarının göstergesidir. Dîvân şâirleri farklı olmak için birbirinden ilginç, daha önce kullanılmamış hayalleri kelimelere dökerler. Kelimelerin gerçek anlamlarının yanı sıra mecaz ve yan anlamlarını da şiirlere taşırlar. Bu makalede, "gül"den türeyen bahçe isimlerinin -çoğunlukla soyut olanlarının- Dîvân şâirinin hayal dünyasındaki karşılıkları anlatılacaktır. Bunun için 14. yüzyıldan başlanarak 19. yüzyıla kadar çeşitli şâirlerin gazellerinden örnek beyitler verilecektir. Böylece gülistân/gülşen/gülzâr kavramlarının somut ve soyut yönleriyle Dîvân şiirine yansımaları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dîvân şiiri, gazel, gülşen, gülzâr, gülistân.

THE NOTION OF THE ROSE GARDEN OF DÎVÂN POET'S

Abstract

The Divan literature is a literature that has preserved its existence for about seven centuries with its extensive cultural and literary accumulation. The Arab, Persian and Turkish poets living in the same geographical region for centuries, which are nourished by close cultural elements, have enriched this literature by exhibiting different approaches to similar concepts. The foremost type of verse of the Divan Poetry is ghazal which intensifies the poet's ability (power/strength) and enhances the verse's fame. The goal of this literature is to praise and portray beauty. One of the most explicit places where one can find beauty is gülistâns/gülzârs/gülşens. Divan poets mentioned plenty of flowers and plants the names of which many people have not heard yet even today. The pieces of detailed information on the botanical characteristics of the flowers mentioned in the poems are the evidence that the poets used them intentionally and are closely acquainted with these flowers and plants. So as to be different, Divan poets assert more interesting dreams which have never been used before. They use connotation and figurative meaning of the words in their poems as well as the lexical meaning. In this article, it has been aimed to explain the equivalents of the garden names which derive from the word "rose" – mostly the figurative ones – in the Divan poets' imaginary world. In order to be able to do this, some couplets from some ghazals of various poets from 14th century until 19th century will be given. Hence, the reflection of the concepts gülistan/gülşen/gülzar to the Divan Poetry will be revealed in both abstract and concrete aspects.

Keywords: Dîvân poetry, ghazal, gülistân, gülşen, gülzâr.

¹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, tcogu@hotmail.com.

GİRİŞ

Tarihin ilk zamanlarından günümüze kadar hemen her toplumda ve her devirde çiçekler insanoğluna hoş görünmüştür. Toplumlar çiçeklere, hayata bakış açılarına göre farklı anlamlar yüklemişlerdir. Örneğin, eski Hint kültüründe lotus çiçeğinin, Antik Yunan’da nergisin, Afrika yerlileri arasında kır çiçeklerinin özel bir yer tuttuğu bilinir (Andı, 2010: 3). Türk kültür ve edebiyatında da çiçeklerin geçmişi çok eskilere dayanır. Türk edebiyatında çiçeklerden bahseden ilk eserlerden biri olarak Dîvânü Lügati’t-Türk’ü göstermek mümkündür. Fakat bu eserde “sözü edilen çiçeklerin hepsi, hiç şüphesiz, kır çiçekleridir. Göçebenin bahçeler tanzim edip kültür çiçekleri yetiştirmeye vakti yoktu. Yerleşik hayata çok erken geçenler de bulunmakla beraber, atalarımız genel olarak göçebe idi.” (Ayvazoğlu, 1996: 23).

Ayvazoğlu’nun da belirttiği gibi İslâmiyet öncesi Türk şiiri ile İslâmiyet sonrası Türk şiirinin, halkın yaşamlarıyla yüksek bir ilgisi vardır. İslamiyet’in kabulünden önceki Türklerin hayatlarında, göçebe bir yaşam tarzı sürmeleri sebebiyle çiçekler ve tarımsal ürünlerden ziyade, hayvanların önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. İslamiyet’in kabulüyle yerleşik hayata geçen Türkler tarımla uğraşmaya başlayınca tabiata ve bitkilere bakış açıları da değişmiştir. İlerleyen dönemlerde çiçeklere olan ilgi artmış; gül, lâle, buğday gibi bitkilere manevî anlamlar yüklenmeye başlanmıştır (Bayram, 2001: XLV). Zaman içinde estetik kaygının yükselmesiyle çiçekler süsleme amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı toplumunda estetik haz gittikçe yükselmiş ve Gökyay’ın da değiştiği üzere çiçek, “günümüzde olduğu gibi bir ticaret malı değil; mûsikî gibi, şiir gibi bir sevda işi” haline gelmiştir (2002: 72).

Süs, estetik ve “sevdâ işi” amacıyla yetiştirilen çiçeklerden biride güldür. Tarihin en eski zamanlarından bu yana bilinen çiçeklerden biri olan gül, bağlarda ve bahçelerde sık görülen, görünüşü, kokusu ve yapraklarının renkleriyle dikkat çeken bir çiçektir. 9. yüzyılın önemli hekimi Dinâverî, gülün Arabistân bağ ve bahçelerinde sık rastlanan bir çiçek olduğunu bildirmiştir. Bugünkü anlamda modern ilk gül bahçesini 1798 yılında Napolyon’un eşi İmparatoriçe Josephine kurmuş ve ölene kadar geliştirmiştir. “Malmasion Bahçeleri” adıyla bilinen bu bahçeler farklı yerlerden getirtilen gül çeşitleriyle geliştirilmiş, kendisi hayatta iken 250 çeşit güle ulaşılmıştır. 1829 yılında bu bahçelerde 2562 farklı gül olduğu bildirilir. Bunda, kaptanlara gittiği uzak diyarlardan buldukları gül çeşitlerini getirmeleri emrini veren Napolyon’un etkili olduğunu düşünmek mümkündür (Altıntaş, 2010: 17).²

Edebî metinlerdeki gül bahçelerine bakıldığında hemen hemen bütün edebî, dînî yahut dindışı metinlerde bir gül bahçesi tasavvuru olduğu görülür. Ceylân; gülşen, gülzâr, gülistân vb. adlarla anılan gül bahçelerinin aslında Doğu dünyasının bahar mevsiminde tenezzühe çıktığı mekânlardan kinâye olduğunu belirtir (2010: 267). Gülzâr,

² Bugün gül bahçelerini tekrar canlandırmak, gül çeşitlerini bir araya getirmek için çalışmalar yapılmaktadır. Süleyman Demirel Üniversitesi “Rosarium (Gülistân) Tesisi” projesi kapsamında ülke genelindeki 65 ilden, çelik 1113, köklü 667 olmak üzere toplam 2486 çeşit gül toplanmış ve SDÜ botanik bahçesine dikilmiştir (Hüseyin Fakir vd. *Süleyman Demirel Botanik Bahçesi Rosariumunda Bulunan Doğal ve Modern Gül Taksonları*, SDÜ Her Yönüyle Gül Sempozyumu Basılmamış Bildiri, 2012, Isparta).

gülistân vb. isimlerle anılan bu bahçeler aslında sadece güllerden oluşmamaktadır. Bu bahçeler, içerisinde lâle, sümbül, nergis, çiğdem, şebboy, nilüfer vb. rengârenk çiçekler bulunan, bazılarında yapay veya doğal göller olan çeşitli ağaçlara da ev sahipliği yapan bugünkü bazı şehirlerimizde karşılaştığımız botanik bahçelerine benzeyen özel bakımlı bahçelerdir. Bu bahçelerde çiçeklerin sultanı gül olduğu için, buralara “gül” ile başlayan isimlerin verildiğini söylemek mümkündür.

14. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıla kadar taradığımız birçok şâirde gülistân, gülizâr, gülşen kelimeleri, kimi zaman işret, zevk ve eğlenceden hareketle gerçek bir gül bahçesini ifade etmek için kimi zaman ise şâirlerin zihinlerindeki soyut/mecâzî bahçeleri anlatmak için kullanılmıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde öncelikle somut bahçe tasvirinin yapıldığı örnek beyitlere yer vereceğiz. Bu bölümde gerçek bir gül bahçesinin tasarımının nasıl olduğunu, hangi zamanlarda buralara gidildiğini, bahçelerde kimlerin ve nelerin bulunduğunu vb. anlatan beyitler incelenecektir. Tabii ki birinci bölümde incelenen beyitler de hayallerden ve soyut unsurlardan uzak değildir. Gülistânlarda görülen gerçeklerin şâirin zihnine yansıyan yönleri de anlatılacaktır. “Gülşen-i gam, gülzâr-ı marifet” gibi soyut, şâirin hayal dünyasını yansıtan ve makalemizin ağırlıklı kısmını oluşturan gül bahçelerini ise ikinci bölümde ele alacağız.

1. Maddî/Somut Gül Bahçeleri

Sosyal hayatta karşılaşılan, insanın doğumundan ölümüne kadar hemen her olayın kendine yer bulduğu Dîvân şiirinden, sosyal ve kültürel birçok hususta bilgi edinmek mümkündür. Bahar vakti gelip çiçekler açtığı anda gezmek ve eğlenmek için kırlara, bahçelere çıkılması ve orada yaşananlar da Dîvân şiirinde işlenen konulardan biridir. Mezâkî'nin aşağıdaki beytinde bir ilkbahar gününde kurulan, sarhoş olup bağırانlarla kuşların seslerinin birbirine karıştığı bir eğlence meclisi anlatılmıştır. Aslında bu sesler baharın geldiğinin başka bir belirtisidir. Gül bahçeleri artık “hây u hûy” ile dolmuştur:

Na'ra-i mestân ile gülbâng-ı mürğân-ı çemen

İtdi *sahn-ı gülşeni* pür hây u hûy-ı nev-bahâr

Mezâkî, 148/5³

(*Sarhoşların nidâları ile çemen kuşlarının sesleri gülşeni, ilkbaharın sesleri ile doldurdu.*)

Fatin, bahar gelip güller açtığı zaman bülbüllerin gülleri görünce ötmeye başladığını söyleyerek hem bülbüllerin güller için öttüğüne hem bülbüllerin ötme vaktine hem de güllerin açma zamanına işaret eder. Bülbüller, genellikle gece vakitlerinde öten kuşlardır. Gül ise gece tomurcuk halinde olan, sabah gün ışığıyla açan bir çiçektir. Fatin, şâirâne bir yaklaşımla gülü gaddar birine benzetmiştir. Çünkü o, sabahlara kadar kendisine

³ Çalışmaya dâhil edilen bütün beyitler gazellerden alındığı için beytin türünü gösteren “G.” kısaltmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Şâir adından sonra gelen ilk sayı dîvândaki gazelin sırasını, ikinci sayı ise o gazeldeki beytin sırasını göstermektedir.

yalvaran birine cevap vermemiş, ona karşı kayıtsız davranmıştır. Bülbül sabaha kadar inlemiş fakat gül açmayarak ona yüz vermemiştir:

İrdi eyyâm-ı bahâr itdi hezârı zâr gül

Velvele saldı *gülistâna* yine gaddâr gül

Fatin, 82/1

(Bahar günleri geldi, gül bülbülleri inetti. Gaddar gül yine gülistânı velveleye verdi.)

Aşağıdaki beyitte ise gül bahçelerine eğlence için gidilmesi ve orada yaşananlar anlatılır. Dîvân şâirleri bazı zamanlar bir daha içki içmeyeceklerine dair yeminler ederler. Fakat bahar vakti geldiğinde gidilen mesireler, kurulan sofralar o kadar cezbedicidir ki şâirleri zor durumda bırakır. Kimileri tevbesini bozar, kimileri bozmamak için sabreder. Taşlıcalı Yahyâ, tevbe ile ağzını kilitlemiş biri hayalini kurar ve bahar eriştiğinde ağız kilidini açmak için gülşendeki her bir çiçeği anahtara benzetir:

Bahar irişse olur her şükûfe bir miftâh

Kilîd-i `işreti *gülşende* kılmağa meftûh

T. Yahyâ, 43/2

(Bahar geldiğinde her bir çiçek içmenin/eğlenmenin kilidini açmak için birer anahtar olur.)

Aşağıdaki beyitten, eğlence için gidilen bu bahçelerde bülbülden başka kuşların da olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında mecliste bulunan araçlardan birinin sürahi olduğu ve bunun nasıl ses çıkardığı da beyitte işaret edilen hususlardandır. Şeyhî'nin tasvîrini yaptığı gül bahçesinin atmosferi o kadar etkileyicidir ki şâir sevgilisini övmeye başladığında oradaki canlı-cansız bütün varlıklar buna iştirâk ederler. Şâir, şiirini okumaya başladığında sürahi bile ona uygun ses verir, üveyik kuşu bile ötmeye başlar:

Eline cam alup Şeyhî seni medh itse *gülşende*

Sürahi zikr ider kul kul çağırur jâhte gû gû

Şeyhî, 145/7

(Şeyhî, eline kadeh alıp seni gül bahçesinde methetse, sürahi "kul kul" diyerek zikreder, üveyik ise "gû gû" diyerek seni çağırır.)

Dîvân şâirlerinin birçoğu mükemmel bir gözlem yeteneğine sahiptir. Bu sebeple sosyal hayatta veya tabiatta meydana gelen halleri çok iyi gözleyip, zihinlerinde oluşan hayal ile birleştirip şiirlerine yansıtırlar. Bu şâirlerden biri olan Fuzûlî'nin aşağıdaki beytinden hareketle kimi bahçelerde karınca yuvalarının -dikkat çekici bir şekilde- bulunduğunu öğrenmek mümkündür. O, karıncaların hedeflerine doğru giderken oluşturduğu kıvrımlı yolu

görmüş ve buradan hareketle sevgilinin saçının kıvrımlarını bu karıncaların yoluna benzetmiştir. Fakat karıncalar bu izi herhangi bir yerde değil gül bahçesinde bırakmışlardır. Sevgilinin yanağı da bir gül bahçesi olduğuna göre, yanağa düşen saçın kıvrımlarının karınca yoluna benzemesi doğaldır:

Târ-i zülfündür mi ruhsârında canlar meskeni

Yâ bırakmış bir reh-i pür pîç ü ham *güzlâre* mûr

Fuzûlî, 94/6

(Canların meskeni, yanağına dökülen saçının kıvrımları(nda) mıdır? Yoksa karınca gül bahçesine kıvrımlarla dolu bir yol mu bırakmıştır?)

Eğlence için çıkılan gül bahçelerindeki çiçeklerin renklerinden ve bülbülün ötüşünden ilham alan şâirler, katıldıkları içki meclislerini zaman zaman gül bahçesine benzetir. Meclisin, içi –genellikle kırmızı- şarap dolu kadehi renk itibariyle güle benzer. Bülbül ise mecliste inleyen âşıktır. Bâkî'nin aşağıdaki beytindeki bülbül ise şarap testisidir. Şarap dökülürken testiden çıkan “kul kul” sesleri, şâirin zihninde bülbülün ötüşü ile birdir. Bu da bize gül bahçelerindeki unsurların şâirin hayal oluşturmada ne kadar etkili olduğunu gösterir:

Gül-sitân bezm-i şarâb u câm-ı mey güldür bana

Kulkul-i halk-i surâhî savt-ı bülbüldür bana

Bâkî, 12/1

(Benim için şarap meclisi gülistân, içki şişesi güldür. Sürâhinin çıkardığı “kul kul” sesi ise bülbül sesidir.)

Gül bahçelerinde kurulan eğlence meclislerinde sadece arkadaşlar ve dostlar bulunmaz. Neredeyse “yılda bir defa” ancak görülebilen sevgililer de o meclislerde bulunabilir. Nedîm'in aşağıdaki beytinden, gül bahçelerine eğlenmek veya tenezzüh için gelenlerin arasında sevgililerin de olduğu anlaşılmaktadır. Nedîm, kendine özgü bakış açısıyla farklı bir benzetme ile bunu dile getirmiştir. O sevgiliyi görmek istediğini, görmek istenilen yerin illa gül bahçesi olması gerekmediğini, bu yer hamam bile olsa buna razı olduğunu söyleyerek şûh tavrını hissettirmiştir:

Hüsnünü seyr eyleyim de gördüğüm yer ol gülü

Gülsitân olmazsa hammâm olsa da mâni' değil

Nedîm, 76/3

(Ben (o güzelin) güzelliğini seyredelim de o gülü gördüğüm yer gülistân olmasa, hammâm olsa da olur.)

İşretî'nin aşağıdaki beytinden anlaşıldığı üzere gül bahçelerine sadece içmek ve eğlenmek için gidilmez. Âlim ve ârif kişiler de ilim meclislerini gül bahçelerine taşıyabilirler. Kânûnî'ye yazılan aşağıdaki beyitte Kânûnî, marifet

gülbârının bir gülbününe benzetilmiştir. Padişahın bulunduğu yer gül bahçesi, orada otuşup duran bülbüller de irfan ehli kimselerdir. Buradaki irfan ehli kimselerin şâirler olması da kuvvetle muhtemeldir. Çünkü padişah bir gül ağacı ise şâirler de o ağacın etrafında gezinen, ona yaklaşmaya çalışan bülbüllerdir. Bu beyit gülşenlerde ilim meclislerinin toplanmasını, güllerin etrafında bülbüllerin dikkat çekecek bir biçimde uçuşmasını ve bu sahnenin şâirin hayal gücü ile nasıl farklı bir benzetme halini aldığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir:

Mârifet gülbârına bir gülbün-i pür-goncasın

Gülşen-i kuyunda bülbül ehl-i irfândır henüz

İşretî (Şentürk, 2006: 314)

(Sen irfan gül bahçesinin goncalarla dolu bir gül fidanısın. Senin muhitinin gül bahçesindeki bülbüller, irfan ehli kimselerdir.)

Mihrî Hâtun aşağıdaki beytinde bülbüllerin gül bahçelerinde yaşamalarına işaret etmektedir. O, bülbüllerin bu bahçelerden hiç ayrılmamasından hareketle çeşitli hayaller kurar. Aşağıda örnek olarak verilen ilk beytinde gül bahçesini bir hapishâneye benzetir. Bülbülün bu hapishânedeki gülün tutsağı olduğu için dikenin cefâsını çektiğini söyler. Diğer beyitte ise bülbül gülşenin koruyucusu, muhafızı rolünü üstlenmiştir. Onun vazifesi goncalar meclisine karga rakîbini sokmamaktır:

Çekmez idi bir nefes hârın cefâsın neylesün

Lîki bülbül *gülistân* içre gülün tutsağıdır

Mihrî H. 32/5

(Bülbül gülistân içinde bülbülün tutsağı olmasa idi, dikenin cefâsını bir an olsun çekmeye katlanmazdı.)

Goncalar bezmine ol zâg rakîbi komasun

Diyelüm *gülşeni* bülbüllere her dem korusun

Mihrî H. 126/5

(Bülbüllere diyelim gül bahçesini her an korusun. Goncalar meclisine karga rakibi sokmasın.)

Aşağıdaki beyitte ise bahçelerin bir kenarına bülbülleri yakalamak için kurulan kafeslere telmih vardır. Neşâtî, bunu şâirâne bir tutumla tabi ki doğrudan söylemez; kendini bülbüle benzetir ve ona göre bülbül, aşkın belâsını besler, büyütür. Gülbahçesi ise aslında bülbülün sonunu hazırlamak için kurulan bir kafestir:

Ol murg-ı belâ-perver-i işkuz Neşâtî,

Her *kûşe-i gülşen* bize bir dam-ı kafesdür

Neşâtî, 33/5

(*Ey Neşâtî! (Biz) aşkın belâsını büyüten (artıran) kuşuz (bülbülüz). Gülşenin her köşesi bizim için bir kafes tuzağıdır.*)

Fuzûlî'nin aşağıdaki beytinden hareketle dönemindeki çiçek bahçeleri hakkında bilgi edinmek mümkündür. Büyük bir ihtimamla bakılan "gülistân"larda birçok çiçek çeşidi bulunur. Bugün bazı şehirlerimizde bulunan botanik bahçelerde olduğu gibi her bir çiçek kendi cinsinin çeşitli renkleriyle bölümler halinde dikilir. Diğer tür çiçeklerin bulunduğu bölümün ayırt edici çizgisi yine bir çiçektir. Tabi ki bu ve benzeri görüntüler şâirlerin zihinlerinde farklı hayallere kapı açar. Fuzûlî, sevgilinin bulunduğu yeri bir gülistâna benzetmiş ve bu bahçenin vasıflarını yazabilmek için -bölümlere ayrılmış bir kitap gibi- reyhandan hatlar ile çizgiler çekildiğini söylemiştir:

Gülistân-i ser-i kûyun sıfâtın bâb bâb ey gül

Hat-i reyhân ile cedvel çekip *gülzâre* yazmışlar

Fuzûlî, 68/3

(*Ey gül! Kûyunun baş gülistânının sıfatını, reyhândan bir hat çekip bölüm bölüm ayırarak gülzâra yazmışlar.*)

Fuzûlî, aşağıdaki beytinde hazan vaktinde gül bahçesinin nasıl bir durumda olduğunu gösteren hoş bir sonbahar tablosu çizmiştir. Aşağıda örnek olması bakımından bir beytini aldığımız şiire baştan sona sarı renk hâkimdir. Beyitte geçen "nigâr"ın kelime anlamı "resim"dir (Devellioğlu, 2003: 833; Nâcî, 2009: 552). Mecâzen "tablo gibi güzel sevgili" anlamında da kullanılır. Şâir bu resmin rengini "zer" sıfatıyla belirtir. "Zerrîn" ise, "altın renginde olan, altından yapılmış" (Devellioğlu, 2003: 1181; Nâcî, 2009: 766) manasında bir kelime olduğu gibi sarı renkli fulya çiçeğinin de diğer adıdır. Şâirin muhayyilesince felek, sarının hâkim olduğu tablo kubbesini yerle bir etmiş, sabâ da zerrînin kerpiçlerini yerlere savurmuş, böylece yeryüzü/gülistânın zemini sapsarı olmuştur:

Tâk tâk-i zer-nigârın çerh virân eylemiş

Hışt-i zerrînin sabâ *fers-i gülistân* eylemiş

Fuzûlî, 130/1

(*Felek, sarı tablo gibi (olan) kubbeyi yerle bir etmiş. Sabâ (rüzgârı) ise, zerrînin kerpiçlerini gülistânın zemini ile bir etmiş.*)

Sonbahar mazmununu içeren diğer bir beyit de Şeyhî'ye aittir. O, ilkbaharda canlanıp güzelleşen bahçelerin sonbaharda sararıp solmasından hareketle aşağıdaki hayalini kaleme almıştır. Kışın gelmesiyle bahçenin bozulması gerçekliğinden hareket eden Şeyhî, kendisini naza çekip âşığına yüz vermeyen sevgilisine bir îmâda bulunur. O, gülzârı kişileştirir ve güzelliği ile gururlanmaması gerektiğini söyler. Çünkü gül bahçesi, baharda ne kadar güzel olsa da kış gelince bütün güzelliğini kaybedecektir:

Gülzâre den ki hüsnüne mağrûr olmasın

Kış erişir bozar ne düzülse bahâr ile

Şeyhî, 159/6

(Gülzâre söyleyin ki güzelliğiyle gururlanmasın. (Çünkü) kış gelince, bahârla gelen bütün güzellikler bozulur.)

Sonbahar mevsiminin gelmesiyle kurumaya başlayan gülşen, kışın tamamen ölür. Şâirler kendilerine mahsus zihin yapılarıyla bu gerçekten yola çıkarak hayallerini oluştururlar. Bu bağlamda, Şeref Hanım da asırlar ötesinden Şeyhî'nin düşüncesini destekleyen bir beyit dile getirir. O, bülbüle seslenerek güle kavuşamadığı zamanlardaki hüznünün boşuna olduğunu söyler. Çünkü gülşenin sonu hazândır, yokluktur. Bir gün zaten, ister istemez, ayrılık olacağı için figân etmek abestir:

Hüzn-i firâk-ı gülle figân eylemek abes

Ey andelîb âhir-i gülşen hazân iken

Şeref Hanım, 146/4

(Ey bülbül! Gülşenin sonu hazân iken gülün ayrılığının hüznü sebebiyle inlemek abestir.)

2. Mecâzî/Soyut Gül Bahçeleri

Bu bölümde incelenecek olan beyitler, gerçekte var olmayan, soyut kelimelerle kurulmuş, şâirin hayal dünyasını yansıtan gül bahçelerinin anlatıldığı beyitlerdir. Dîvân şâiri içinde bulunduğu ruh halini şiirine aksettirmiş, buna uygun sözcükleri ve tamlamaları ustaca kullanmıştır. Örneğin, birinin övgüsü söz konusuysa “medih gülşeni”, kederli bir durum varsa “gam gülşeni” tamlamaları kullanılmıştır.

İşretî, aşağıdaki beytinde dönemin pâdişâhı olan Kânûnî'yi övmek için medih ile gülşen arasında ilgi kurmayı tercih etmiştir. O, pâdişâhın duası sayesinde, onun medhinin gül bahçesinde öten güzel sesli bir kuş olduğunu söylemiştir. Bu söylemiyle şâir, hem padişahın himayesinde olduğuna, hem de sesinin güzelliğine işaret etmiştir:

Pâdişâhum İşretî vird-i du'ân ile müdâm

Gülşen-i medhünde bir mürg-i hoş-elhândur henüz

İşretî (Şentürk, 2006: 314)

(Padişahım, İşretî şimdi senin duânın zikriyle, sürekli methinin gül bahçesinde öten hoş sesli bir kuştur.)

Taramalarımız sonucunda Leskofçalı Gâlib'in, soyut ifadelerle gülü bir arada kullanmakta oldukça başarılı olduğu tespit edilmiştir. Şâirin beyitlerinde çoğunlukla tasavvufî anlamlar yüklüdür ve gül bahçeleri de bu açıdan benzetmelere konu olmuştur. Dîvânında yer alan birçok örnek beytinden, konumuza uygun en iyi örnekler olduğunu düşündüğümüz beyitler aşağıda incelenmiştir. İlk beyitte Gâlib, zâhidin kendisini ayıplamasını,

kendisine hakaret etmesini aevli sözlere benzetmiştir. Şâir, alev ve gülün renginin aynı olmasından ilham alarak ikinci bir teşbih ile bu aevli sözleri gülistâna benzetmiştir:

Durma ey zâhid görüp hâlim beni ta'n eyle kim

Şu'le-zâr-ı ta'n ü teşnîn gülistândır bana

L. Gâlib, 13/4

(Ey zâhid, durma! Benim halimi görüp beni ayıpla! Senin kötü söz alevlerin bana gülistândır.)

Aşağıdaki beyitte ise Leskofçalı Gâlib, Mûsâ Aleyhisselâm'ın Tûr Dağı'nda Hz. Allah ile konuşmasına telmihte bulunmuş; adı geçen mekânı bir bağa/gülzâra, kendisini ise o bağın bülbülüne benzetmiştir:

İşitenler nevâ-yı nâlişim gülzâr-ı Tûr üzre

Sanırlar murg-ı bâğ-ı lenterânî bülbül olmuştur

L. Gâlib, 35/4

(Benim inlememden çıkan sesleri duyanlar, Tûr gülzârının lenterânî bağının kuşu olan bülbül olduğumu sanırlar.)

Başka bir beytinde hayâyı bir bağa, kendisini ise o bağda yer alan gül bahçesine benzetmiştir. Buradan, bağların çok büyük olduğunu ve bölüm bölüm bahçelere ayrıldığını çıkarmak mümkündür. Ayrıca bahçe kelimesinin "bağ-çe"den (bağın küçüğü/küçük bağ) geldiği bilgisi (Devellioğlu, 2003: 64), düşüncemizi destekler niteliktedir:

Cibrîl'e verir sünbülümüz neşve-i ismet

Biz gülşen-i kudsî-çemen-i bâğ-ı hayâyız

L. Gâlib, 57/4

(Sümbülümüz, Cebrâil'e günahsızlık neşesini verir. Biz, hayâ bağının kutsal bahçesinin gülşeniyiz.)

Leskofçalı Gâlib'den örnek olarak verdiğimiz son beyitte, "ilim, irfan" manasında kullanılan feyz kelimesi ile gül bahçesi arasında bir ilgi kurulmuştur. Gülzâr, feyz ile doldukça her fidandan bir güneş gülü açacaktır:

Berk-ı hüsnün kim olur seylâbe-rîz-ı bâğ-ı nâz

Bin gül-i hurşîd açar her nahle-i gülzâr-ı feyz

L. Gâlib, 69/2

(Güzellik şimşeğin, nâz bâğının sellerini akıtır. Feyz gülzârının her fidanında bin gül-i hurşîd açar.)

Gülşen ile ilişkilendirilen diğer terimler ise câmi, mahfel, tekke gibi ibâdet makamlarına ait olanlardır. Câmi, mahfel ve gülşen arasında ilişki kuran Nâilî, tahminimizce, câmide gördüğü na't okuyan güzel sesli birinden hareketle aşağıdaki beytini oluşturmuştur. O, gülşeni bir câmiye benzetir. Kırmızı gül ise, o caminin mahfelinde bülbüle na't okutur:

Mahfel-i câmi`-i gülşende gül-i al-i çemen

Bülbül-i hoş-nefese nâ`t-ı sezâvâr okudur

Nâil-i Kadîm, 98/2

(Çemenin kırmızı gülü, gülşen câmisinin mahfelinde sesi güzel olan bülbüle münasip bir nâ`t okutur.)

Şeyhülislâm Es`âd gülşeni tekkeye, bülbülü ise bu tekkede devamlı zikreden bir dervişe benzetir:

Aceb mi *tekye-gâh-ı gülşen* içre zâkir olsan sen

Ki aşk-ı verd-i terdir bâ`is-i irşâdın ey bülbül

Ş. Es`ad, 137/3

(Ey bülbül! İrşâdına sebep olan taze gülün aşkıdır. (Bu sebeple) gülşen tekkesi içinde sen devamlı zikretsen garip midir?)

Tasavvufî bir neşveyle söylenen aşağıdaki beyitte Hayretî, vücûdu bir bağa benzetir fakat bu bağda bir gül bile olmadığı için insana ancak ayak bağı olur. Bu sebeple can bülbülünün yokluk gülistânının yolunu tutması gerekir:

Ol yüzi gülsüz ayak bağı durur *bâğ-ı vücûd*

Eyle ey cân bülbülü azm-i *gülistân-ı adem*

Hayretî, 277/3

(Vücûd bağı, yüzünde gül olmayan bir ayak bağıdır. Ey cân bülbülü! Sen yokluk gülistânının yolunu tut!)

Tasavvufî bir anlam içinde sıklıkla kullanılan gülzâr aşağıdaki beyitte, Allah'ı bilmek için elde edilen ma`rifet ile ilişkilendirilmiştir. Şâir, ma`rifet bahçesinde dilinin bülbül olup/Allah'ı zikredip nefis baykuşunu susturduğunu söyler:

Gülzâr-ı ma`rifetde zebânım idüp hezâr

Feryâd-ı bûm-ı nefsimi hâmûş kıl bana

Ş. Es`ad, 2/4

(Ma`rifetin gül bahçesinde dilim bülbül olup, nefis baykuşunun feryâdını susturdu.)

Yine aynı şâire ait olan aşağıdaki beyitte Es`ad, gülşen ile behcet arasında ilişki kurmuş ve kendisini bülbüle çevirenin behcet gülşeninin gülü olduğunu söylemiştir:

Nârende eyleyen seni mânend-i andelîb

Es'ad o verd-i gülşen-i behcet değil midir

Ş. Es'ad, 49/6

(Ey Es'ad! Seni bülbüle çeviren o sevinç gülşeninin gülü değil midir?)

Hayâlî, aşağıdaki beytinde sevgilisini letâfet bâğının gülüne, sevgilinin özelliklerini gülistâna, kendisini ise o gülistânın vasıflarını anlatmak için öten bir bülbüle benzetir:

Sen nice bâğ-ı letâfetde gül isen ben dahi

Gülistân-ı vasfının bir bülbül-i nâlânıyem

Hayâlî, 354/4

(Sen nasıl letâfet bâğında gül isen, ben de senin vasfının gülistânında inleyen bir bülbülüm.)

Sevgilinin gamzeleri ve kirpikleri bir ok, bir hançer gibi âşığın bâğına saplandığı için âşığın sînesi yaralarla doludur. Hançerin açtığı yaralar ile okların temrenlerinin açtığı yuvarlak yaralar, renkleri sebebiyle orayı bir gül bahçesine çevirir. Bu mefhumdan hareket eden Nef'î, üslûbunu öne çıkaran "tumturaklı" bir söyleyişle, sonbaharın da dikenin de kendisi için bağlayıcı olmadığını; yaralarla dolu sînesinin bâğ ya da güzlâr olarak kendisine yeteceğini belirtir:

Biz hazân u hâr kaydından beri bülbülleriz

Sîne-i pür-dâğımızdır bâğımız güzlârımız

Nef'î, 47/4

(Biz, sonbahar-diken kaydından uzak bülbülleriz. Bizim bâğımız, güzlârımız dâğ ile dolu sînemizdir.)

Ferâgat, "vazgeçme, el çekme, istirahat, vazgeçecek kadar zengin olma" (A. Vefik Paşa, 2000: 614; Devellioğlu, 2003: 257) anlamlarına gelen bir kelimedir. Ferâgat ve istiğnâ, Dîvân şairinin sevgilisinin vazgeçilmez bir özelliğidir. Âşıklar sevdikleri için en değerli varlıkları olan canlarını bile verseler, sevgililer hep istiğnâ/ferâgat halindedirler. Necâtî, aşağıdaki beytinde kendisinin bülbül gibi inlediğini fakat ferâgat gülşeninde bulunan sevgilinin ona yüz vermediğini; herkesin kendisine güldüğünü söyler:

Dem-be-dem bülbül gibi ben zâr zâr ağlayayım

Sen ferâgat gülşeninde âlemi güldür bana

Necâtî, 15/2

(Ben sürekli bülbül gibi inleye inleye ağlayayım. Sen ferâgat/istiğnâ gülşeninde âlemi güldür bana!)

Dünya gül bahçelerinde var olmayan güllerden biri de “cennet gülü”dür. O, açılmak için bahar mevsimini beklemez; yaz-kış her dâim açılabilir ve hiç solmaz. Mihrî Hâtun, sevgilinin güzelliğini bağa benzetirken, güllerinin sürekli açıldığını söyler ve bunu cennetteki gül bahçesi olmasına bağlar:

Dilberün *bâg-ı cemâli* ki kış u yaz açılır

San *cinân gülşenidür* gülleri turmaz açılır

Mihrî H. 34/1

(Dilberin güzellik bağı yaz-kış açılır. Sanki gülleri cennet bahçesi (nin gülleri)dir, sürekli açılır.)

Gülşen ile cennet arasında ilgi kuran başka bir şâir de Taşlıcalı Yahyâ’dır. O, âlemdeki bilginleri ve kemâl ehli insanları Firdevs cennetinin gül bahçelerine benzetir:

Zü-fünûn-ı âlem olan âlim ü ehl-i kemâl

Gülşen-i firdevse benzer kim hezâr envârı var

T. Yahyâ, 68/4

(Âlemin fen bilginleri olan âlim ve kemal ehli insanlar, firdevs cennetinin gül bahçelerine benzer ki binlerce nurları var.)

Gül bahçesi ile ilişkilendirilen bir diğer kavram ise “emel”dir. Şâirler, çoğu zaman gam çekmek isteseler de zaman zaman mutlu, rahat bir ömür sürmeyi de arzu ederler. Şeyhülislâm Yahyâ aşağıdaki beytinde, rahatlığı bahar rüzgârına, sitemi ise bir kasırgaya benzetir. Bahar rüzgârı çabuk geçtiği için şâirin emellerinin gülşeni, sitem kasırgası tarafından darmadağın edilir:

Tağıtdı *gülşen-i âmâli* tünd-bâd-ı sitem

Dirîg ömr gibi geçdi rûzgâr-ı ferah

Ş. Yahyâ, 39/3

(Sitem kasırgası emellerimin gülşenini dağıttı. Vâh! Ferah rüzgârı ömür gibi geçti.)

Figânî gibi kimi Dîvân şâirleri ulaşmak istedikleri “maksad”ları ile gül arasında ilgi kurup “maksad gülüne” ulaşamamaktan gam duymuşlar, onun açılmamasından bahisle elem çekmişlerdir (Figânî, 10/1). Zâtî ise, kendisini dert gülzârında öten çılgın bir bülbüle benzeterek çekeceği derdi de gamı da peşinen kabullenir:

Işk bir âhen kafes biz tûtî-i gûyâsiyuz

Derd bir gülzârdur biz bübül-i şeydâsiyuz

Zâtî, 528/1

(Aşk bir demir kafes biz konuşan papağanlarız. Dert bir gülzârdır, biz çılgın bülbülleriyiz.)

Gülistân ile gam arasında benzetme yapan şâirlerden biri de Neşâtî'dir. Onun gam gülistânının gülleri birer kıvılcımdır. O, gülistânın yanından geçen nehrin ise şâirin gönül kanından meydana gelmesi garip karşılanacak bir durum değildir:

Gülleri şu'le-i cân-sûz-ı mahabbetdür hep
Hûn-ı dil olsa n'ola cuyı *gülistân-ı gamun* Neşâtî, 73/4

(Gülleri hep muhabbetin can yakan kıvılcımlarıdır. Gam gülistânının nehri gönül kanından olsa n'ola?)

Şeyhülislâm Yahyâ, dert, gam, mihnet, sıkıntı yeri olarak kabul ettiği gülistânı, "gülzâr-ı belâ" tamlamasıyla ifade etmiştir. Bu tabir sadece ona ait değildir; gönül ehli insanlarca da aşk bela bahçesidir. Böyle bir bahçenin cefâ fidanı da tabi ki sevgilinin mevzûn boyudur:

Lisân-ı ehl-i dilde aşka *gülzâr-ı belâ* dirler
Civânun kâmet-i mevzûnuna nahl-ı cefâ dirler Ş. Yahyâ, 84/1

(Gönül ehlinin dilinde aşka belâ bahçesi; civânın intizamlı boyuna da cefâ fidanı derler.)

Mahmut Celâleddin Paşa hayatını bir gül bahçesine benzetir. Fakat şâirin hayatı o kadar kötü geçmiştir ki o hayat bahçesinin her ağacından nedâmet/pişmanlık mahsülü/meyvesi dökülür:

Gülzâr-ı hayâtım o kadar oldu ki berbâd
Mahsûl-i nedâmet dökülür her şecerimden Âsaf, 120/2

(Hayatımın gül bahçesi o kadar berbâd oldu ki her ağacından pişmanlık mahsulü dökülür.)

Gülşen ile ilişkilendirilen kavramlardan biri de dîvân/mecnûa'dır. Aşağıdaki beyitte Bâkî, şiiirlerin toplandığı dîvânı gülşene benzetmiştir. O, kendini dîvânın/gülşenin en başında yer alan beyte/fidana benzetir. Kendini metheden şâir, yüksek nazmının "Selmân-ı Sâvecî" lakabıyla ve kasideleriyle meşhur İranlı şâirlerden olan (Onay, 2009: 411; Pala, 2005: 398) Selmânı bile pes ettirdiğini söyler:

Bâkiyâ ser-nahl-bend-i *gülşen-i ebyâtsın*
Eyledi nazm-ı bülendün hâsılı Selmânı pest Bâkî, 24/5

(Ey Bâkî! Sen beyitlerin gülşeninin bendinin baş fidanıdır. Hâsılı, senin yüksek nazmın Selmânı pes ettirdi.)

Aşağıdaki beyitte geçen i'câz kelimesi, “aciz bırakma, mu'cize sayılacak kadar düzgün söyleme” (Devellioğlu, 2003: 407; Nâcî, 2009: 248) anlamlarına gelen Arapça bir isimdir. Neşâtî, gülşen ile i'câz arasında ilişki kurmuştur:

Olsa aceb mi ser-zede-i bustan-ı seher

Ezhâr-ı feyz *gülşen-i i'câza* sığmamış

Neşâtî, 59/4

(İ'câz gülşenine sığmayan feyz çiçekleri seher bostanının serzedesi olsa garip mi?)

Aşağıdaki beytinde Bâkî, “ölçülü olmak” (Devellioğlu, 2003: 468) anlamına gelen “itidâl” ile gülzâr arasında ilgi kurar. Sevgilinin boyu, salınarak yürüyüşü o kadar ölçülüdür ki sanki o, itidal bahçesinde büyümüş bir fidandır:

Kadd-i bülend ü kâmet-i `ar`ar-hırâm-ı yâr

*Gülzâr-ı i'tidâl*de bitmiş nihâldür

Bâkî, 100/3

(Yârin yüce boyu ve nâz ile salınan ar`ar kâmetin, i'tidâl gül bahçesinde bitmiş bir fidandır.)

Fatin, aşk ile gülşen kelimelerini bir araya getirerek sevgiliye “aşk bahçesi” denilmesini teklif eder. Çünkü sevgilinin yanakları gül, gözü nergis, saçı sümbüldür. Yani ona “gülşen-i aşk” adı konulsa yerindedir:

Gülşen-i aşk eylesem itlâk aceb mi hüsnine

Ruhları gül çeşmi nergis zülfi benzer sümbüle

Fatin, 154/3

((O sevgilinin) yanakları gül, gözü nergis, saçı sümbüle benzer. (Bu sebeple) güzelliğine, “aşk gülşeni” adını koysam garip mi?)

Şeyhülislâm Es'âd yaratılışını/fitratını bir gülistâna benzetir. Bu gülistânın solmaması, canlı ve taze kalması için eski, köhne şeyleri tekrar etmek yerine yeni şeyler söylemek gerekmektedir:

Tâza âgâz eylen ey hûbân-ı köhne tâza siz

*Gülsitân-ı tab'*ımız bulmaz taravet tâzesiz

Ş. Es'ad, 93/1

(Ey köhne sevgililer! Taze, yeni şeyler söyleyin! (haykırın!) Bizim yaratılış gülistânımız tazelik olmadan canlılık bulmaz!)

Şûhî'ye ait olan aşağıdaki beyitte ise sıkıntılı, karamsar bir ruh hâli kendini hissettirmektedir. Şâir, ilkbaharda tabiatın yeniden canlanmasıyla meydana gelen sevinç ve huzur ortamını “ferah” kelimesiyle ilişkilendirerek “ferâhın bahar vaktini bir gün ben de görebilecek miyim?” der. İnsanın hatırını ise gülşene teşbih ederek zihninde bir gün güzel hatıraların olup olmayacağını sorgular:

Olur mı bir gün aceb fasl-ı nev-bahâr-ı ferah

Eser mi gülşen-i hâtırda rûzigâr-ı ferah

Şûhî, 35/1

(Acaba bir gün ferah baharının zamanı gelir mi? (Acaba) hatır gülşeninde ferah rûzgârı eser mi?)

Arapça bir isim olan “ihsân” kelimesinin “iyilik etme” anlamının yanı sıra “bağışlama “ (Devellioğlu, 2003: 417) anlamı da vardır. Taşlıcalı Yahyâ, bağışlanma ile gül bahçesi arasında ilgi kurduğu aşağıdaki beytinde, zâhîde, mescide gelmesini tavsiye eder. Çünkü orası Hakk'ın meclisi, rahmet madeni ve bağışlanma bahçesidir:

Mescide gel zâhidâ ma'nîde Hak dîvânıdur

Gülşen-i ihsânıdur insana rahmet kânıdur

T. Yahyâ, 99/1

(Hey zâhid! Mescide gel; zîrâ orası gerçekte Hak dîvânı, ihsân gülbahçesi ve insan için rahmet madenidir.)

SONUÇ

Dîvân şiirinde kullanılan gülistân, gülşen, gülzâr kelimelerinin, içinde sadece güllerin yer aldığı bir bahçeyi ifade etmeyip diğer çiçeklerin ve ağaçların da yer aldığı bahçe anlamına geldiği görülmüştür. Şâirlerin bu terimleri, özellikle teşbih sanatından istifade ederek çok farklı tamlamalar içinde kullanmaları şiirlerde çok anlamlı bir gül bahçesi görünümü ortaya çıkarmıştır. Çalışmamız neticesinde gerçek bir gül bahçesinde şâirin karşılaştığı bir olayı, zihninde harmanlayarak nasıl soyutlaştırıp sevgiliye uyarladığı görüldüğü gibi, meclis, tekke gibi mekanlar; gam, feyiz, ihsân gibi kavramlar ile gül bahçeleri arasında bağlantı kurularak nasıl soyut gül bahçeleri oluşturduğu da tespit edilmiştir. Her şâir karşılaştığı olaylar ve yaşadığı beşerî duygular ile -kendi hayal dünyasına göre şekillendirdiği- gülistân, gülşen, gülzâr kelimelerini birleştirmiştir. Bu da göstermektedir ki, yapılacak daha geniş kapsamlı çalışmalar sonucunda şiirlerden, gül bahçeleri ile ilgili hemen her türlü ayrıntıya ulaşmak mümkündür ve şâirlerin hayalleri sayısınca soyut gül bahçeleri bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Metin (1993). *Nefî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALTINTAŞ, Ayten (2010). *Gül, Gül Suyu Tarihte, Tedavide ve Gelenekteki Yeri*. İstanbul: Maestro Reklamcılık Ltd. Şirketi.
- ANDI, M. Fatih (2010). "Modern Türk Şiirinde Gül İmajı". *Gül Kitabı Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*. Edt. Bilal Kemikli-Selami Turan. Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları. 3-19.
- ARSLAN, Mehmet (2007). *Mihri Hâtun Dîvânı*. Ankara: Amasya Valiliği.
- ARSLAN, Mehmet (2002). *Şeref Hanım Dîvânı*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- AYVAZOĞLU, Beşir (1996). *Güller Kitabı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BAYRAM, Yavuz (2001). *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- BİLTEKİN, Halit (2003). *Şeyhî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- CEYLAN, Ömür (2003). *Hânedânda Bir Âsî: Âsaf Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları,
- CEYLAN, Ömür (2010). "Külhanla Gülşen Arasında Aşkın Alev Kokulu Çiçeği Gül". *Gül Kitabı Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*. Edt. Bilal Kemikli-Selami Turan. Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları. 267-271.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1977). *Yahyâ Bey Dîvânı*. İstanbul: İÜEF Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet-TANYERİ M. Ali (1981). *Hayretî Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇUKURLU, Azime (2012). *Şûhî Bengîzâde Dîvânı ve Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2003). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- DOĞAN, Muhammed Nur (1997). *Lâle Devri Şâiri Şeyhülislâm Es'ad ve Dîvânı*. İstanbul: MEB Yay.
- ERDOĞAN, Mehtap (2007). *Fatin Dîvânı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- FAKİR, Hüseyin vd. (2012). "Süleyman Demirel Botanik Bahçesi Rosaryumunda Bulunan Doğal ve Modern Gül Taksonları". Isparta: SDÜ Her Yönüyle Gül Sempozyumu Basılmamış Bildiri.
- GÖKYAY, Orhan Şâik (2002). *Seçme Makaleler 1, Eski, Yeni ve Ötesi*. İstanbul: İletişim Yay.
- İPEKTEN, Haluk (1986). *Nâîli, Dîvânı, Sanatı ve Şiirleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk Büyükleri Dizisi.
- KAPLAN, Mahmut (1996). *Neşâtî Dîvânı*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- KARAHAN, Abdülkadir (1966). *Figânî ve Dîvânçesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

KARTAL, Ahmet (2009). *Muallim Nâcî Lügat-i Nâcî*. Ankara: TDK Yay.

KAVRUK, Hasan (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*. İstanbul: MEB Yay.

KÜÇÜK, Sabahattin (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: TDK Yay.

MACİT, Muhsin (2012). *Nedîm Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

MERMER, Ahmet (1994). *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.

ÖZGÜL, M. Kayahan (1987). *Leskofçalı Gâlib Hayâtı ve Eserleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bak.

ŞENTÜRK, A. Atilla (2006). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. İstanbul: YKY.

TARLAN, Ali Nihat (1970). *Zâtî Dîvânı (2 cilt)*. İÜEF Yay. İstanbul.

TARLAN, Ali Nihat (1992h). *Hayâlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.

TARLAN, Ali Nihat (1992n). *Necâtî Beg Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.

TARLAN, Ali Nihat (2005). *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yay.

TOPARLI, Recep (2000). *Ahmet Vefik Paşa Lehçe-i Osmânî*. Ankara: TDK Yayınları.

YILDIZ, Ahmet Hamit (2003). *Leskofçalı Galib Hayatı, Dönemi, Sanatı, Dîvânı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

